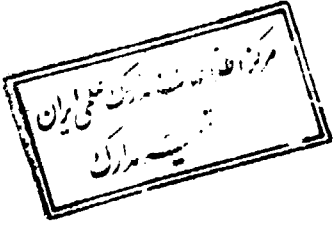

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

MEKKA

۱۳۷۹ / ۱۱ / ۲۰

دانشگاه شهید بهشتی
دانشکده علوم زمین
گروه جغرافیا

پایان نامه :

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستائی

011040

موضوع :

بررسی تحولات اقتصاد روستائی دهستان گوراب زرمیخ (صومعه سرا)
پس از انقلاب اسلامی

استاد راهنما :

جناب آقای دکتر بیژن رحمانی

استاد مشاور :

جناب آقای دکتر محمدتقی رضویان

نگارش :

هاجر احمدی

۳۴۲۸۷

«تاییدیه دفاع از پایان نامه»

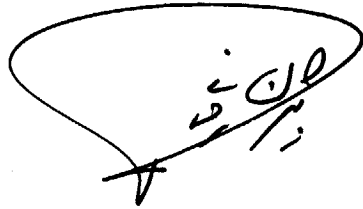
دانشجوی دوره

این پایان نامه توسط خانم / آقای مهراوردی

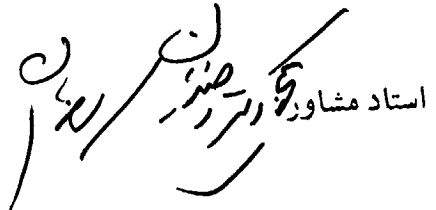
کارشناسی ارشد رشته فیزیک در بنام رزیر زری شاخه / گرایش

در تاریخ ۷۹/۴/۲۸ مورد دفاع قرار گرفت و بر اساس رای هیأت داوران با نمره ۱۷,۵۴

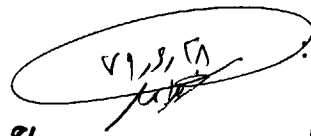
و درجه بسیار خوب پذیرفته شد.

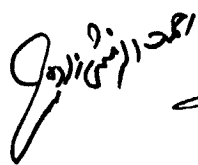
استاد راهنما:

استاد مشاور:

هیأت ژوری:

تقدیم به آنانی که همواره مشوقم بودند و

مرا در راه کسب علم و دانش یاری کرده‌اند؛

بویژه استاد ارجمند

جناب آقای دکتر بیژن رحمانی

فهرست مطالب

عنوان

صفحه

چکیده ۱

فصل اول: کلیاتی درباره شیوه تحقیق و مسائل مورد مطالعه

پیش گفتار ۲

مقدمه ۴

طرح مسأله ۵

سابقه تحقیق ۷

فرضیات ۹

اهداف و روش تحقیق ۹

اصطلاحات و مفاهیم ۱۱

فصل دوم: ساختار طبیعی دهستان گوراب زرمیخ

۲-۱- موقعیت و وسعت ۱۳

۲-۲- ساختار زمین شناسی و اشکال ناهمواری ۱۴

۲-۲-۱- زمین شناسی مهندسی و سوانح (زمین شناسی و حوادث غیرمترقبه) ۱۶

۲-۲-۲- تقسیم بندی رسوبات بر حسب رخساره های رسوبی ۱۷

۲-۲-۳- حوادث (اهم سوانح) ۱۸

۲-۳- ویژگیهای آب و هوایی ۲۰

الف: دما ۲۰

ب: بارش ۲۱

ج: رطوبت نسبی ۲۳

۲۴	۲-۴- خصوصیات منابع آب
۲۴	الف: منابع آبهای سطحی
۲۶	ب: آبهای زیرزمینی
۲۷	۲-۶- پوشش گیاهی و مراتع
۲۸	مرتع
۳۰	۲-۵- ویژگی خاکها و قابلیت استفاده از اراضی
۳۲	جمع بندی ساختار طبیعی محدوده مطالعاتی

فصل سوم: ویژگیهای دموگرافیک دهستان گوراب زرمیخ

۳۴	۳-۱- خصوصیات جمعیتی
۳۴	۳-۱-۱- تراکم نسبی و بیولوژیک
۳۵	۳-۱-۲- ترکیب سنی و جنسی
۴۰	۳-۱-۳- رشد و تحول جمعیت
۴۲	۳-۱-۴- حرکات مکانی جمعیت
۴۳	۳-۱-۵- بعد خانوار
۴۸	۳-۱-۶- جمعیت فعال و شاغل
۵۱	۳-۱-۷- وضعیت سواد و آموزش

فصل چهارم: ساختار اقتصادی - خدماتی دهستان گوراب زرمیخ

۵۳	۴-۱- کشاورزی
۵۴	- تحول درنوع محصولات از گذشته تا حال
۵۷	الف: زراعت

ب: باغداری	۵۹
ج: نوغانداری	۶۱
ج: دامداری و دامپروری	۶۱
۴-۳- توانها و تنگناهای اقتصادی	۶۵
۴-۴- نقشه تکنولوژی و کشاورزی منطقه	۶۷
۴-۵- یکپارچه سازی اراضی	۶۹
۴-۶- امکانات خدماتی	۷۰
۴-۶-۱- شبکه راهها و روابط فیزیکی	۷۱
۴-۶-۲- برق و آب و تلفن	۷۴
۴-۶-۳- خدمات آموزشی	۷۶
۴-۶-۴- خدمات بهداشتی درمانی	۷۸
۴-۶-۵- خدمات عمومی، اداری و تجاری	۸۱
جمع بندی ساختار میزان اجتماعی، اقتصادی و خدماتی محدوده مطالعاتی	۸۳

فصل پنجم: تجزیه و تحلیل یافته ها

۵- آزمون فرضیات	۹۱
۵-۱- نتیجه گیری	۹۴
۵-۲- پیشنهادات	۹۷
فهرست منابع و مآخذ	۱۰۰

فهرست جداول و نمودارها

- جدول شماره ۱-۲: میانگین دما و حداکثر و حداقل مطلق دما ۲۱
- جدول شماره ۲-۲: میزان متوسط بارش ایستگاه کسما ۲۱
- نمودار شماره ۱: نمودار آمبروترمیک ایستگاه کسما .....
- نمودار شماره ۲: رطوبت نسبی ایستگاه کسما ۲۳
- جدول شماره ۳-۲: میزان رطوبت نسبی براساس سنجش های ایستگاه کسما ۲۳
- جدول شماره ۴-۲: راهنمای تفصیل نقشه قابلیت اراضی منطقه ۳۱
- جدول شماره ۳-۱: تراکم نسبی و بیولوژیک دهستان گوراب زرمیخ ۳۴
- جدول شماره ۲-۳: ترکیب سنی جمعیت محدوده مطالعاتی (۱۳۷۵) ۳۴
- جدول شماره ۳-۳: نسبت جنسی روستاهای دهستان گوراب زرمیخ (۱۳۷۵) ۳۵
- جدول شماره ۴-۳: جمعیت، نرخ رشد جمعیت طی سالهای مختلف سرشماری ۳۷
- جدول شماره ۵-۳: جمعیت، نرخ رشد جمعیت و بعد خانوار روستاهای دهستان، ۴۱
- تعداد خانوار و بعد خانوار دهستان گوراب زرمیخ
- جدول شماره ۶-۳: تعداد و درصد فعالین جمعیت محدوده مطالعاتی ۴۵
- جدول شماره ۷-۳: درصد بار تکفل در دهستان گوراب زرمیخ ۴۹
- جدول شماره ۸-۳: تعداد و درصد جمعیت باسواد ۶ ساله و بیشتر ۵۰
- محدوده مطالعاتی طی سالهای ۶۵ و ۷۵
- جدول شماره ۱-۴: سطح زیر کشت توتون در دهستان مورد مطالعه سال ۱۳۴۵ ..... ۵۵
- جدول شماره ۲-۴: مساحت و سطح زیر کشت محصولات کشاورزی روستاهای دهستان گوراب زرمیخ ۵۶
- جدول شماره ۳-۴: میزان و درصد سطح زیر کشت محصولات زراعی در روستاهای گوراب زرمیخ ۵۸
- جدول شماره ۴-۴: میزان و درصد زیر کشت محصولات درختی ۶۰
- جدول شماره ۵-۴: میزان و درصد دامهای کوچک و بزرگ منطقه ۶۳
- جدول شماره ۶-۴: وضعیت راههای ارتباطی دهستان مورد مطالعه ۱۳۷۸ ..... ۷۳
- جدول شماره ۷-۴: تعداد روستاهای برخوردار از برق و آب لوله کشی و تلفن در دهستان گوراب زرمیخ ۷۵
- جدول شماره ۸-۴: توزیع فضایی خدماتی آموزشی محدوده مطالعاتی طی سالهای ۷۵-۱۳۵۵ ..... ۷۷
- جدول شماره ۹-۴: امکانات و سرانه بهداشتی درمانی محدوده ۸۰
- جدول شماره ۱۰-۴: توزیع خدمات عمومی اداری و تجاری ۸۲

چکیده

دهستان گوراب زرمیخ در عرضهای جغرافیایی $4^{\circ} 49'$ تا $15^{\circ} 49'$ شمالی و $15^{\circ} 37'$ تا 20° طول شرقی از نصفالنهار گرینویچ با مساحتی برابر $98/97$ کیلومتر مربع در بخش میرزاکوچکخان و شهرستان صومعهسرا قرار گرفته است.

این محدوده از نظر زمین‌شناسی دارای ساختار آتشفشانی و پوشیده از نهشته‌های دریایی در قسمت جلگه‌ای و از نظر آب و هوایی دارای آب و هوای معتدل مرطوب است اختلاف حداکثر و حداقل دما برابر با 38 درجه سانتیگراد و متوسط دمای سالیانه آن برابر با درجه سانتیگراد است بارش سالانه آن $1127/9$ میلیمتر که حداکثر ریزش آن در ماههای شهریور و مهر می‌باشد.

موقعیت ویژه توپوگرافی و مورفولوژیکی محدوده باعث جریان آبراهه و رودهای فراوان که از کوهستان به سمت جلگه روان شده است. خاکهای محدوده در قسمت کوهستانی جنگلی و در منطقه جلگه رسوبی می‌باشد خاک قسمت کوهستانی کم‌عمق و با بافت سنگین می‌باشد و قسمت جلگه دارای خاک اسیدی و بافت متوسط و سنگین می‌باشد دخالت‌های انسانی در منطقه به دلیل شرایط آب و هوایی خاص باعث تغییرات زیادی در چهره منطقه شده و پوشش گیاهی منطقه بخصوص در قسمت جلگه‌ای دستخوش تغییرات بسیاری شده است.

تراکم زیاد جمعیت در منطقه و احساس نیاز و برداشتهای نادرست از زندگی شهری حرکات مکانی را ایجاد می‌کند که گاه مفید برای توسعه منطقه و گاه غیر ضروری است. درصد اشتغال در سال ۷۵ در بخش کشاورزی برابر با $73/6$ درصد می‌باشد و بعد از بخش کشاورزی بخش خدمات وجود دارد که ۱۹ درصد جمعیت شاغل را به خود اختصاص داده که بیشتر خدمات تجاری را شامل می‌شود تا خدمات اداری و دولتی، وضعیت سوادآموزش در دهستان در سال ۱۳۷۵ به $70/6$ درصد رسیده است که نسبت به سال ۱۳۶۵ حدود $18/6$ درصد رشد نشان می‌دهد.

اقتصاد غالب در دهستان گوراب زرمیخ بر مبنای کشاورزی است. محدوده داری ۴۲۰۰ هکتار زمین کشاورزی و حدود ۴۹۵۰ رأس دام می‌باشد که از منابع عمده درآمد برای کشاورزان دهستان محسوب می‌شود.

تعداد آموزشگاهها از سال ۵۵ تا سال ۱۳۷۸ از رشد $266/6$ درصد برخوردار گشته است. وضعیت خدمات بهداشتی و درمانی در سال ۱۳۷۸ نسبت به سالهای قبل مناسبتر اما نسبت به شهرستان صومعهسرا ضعیفتر می‌باشد.

نوع کشت تک محصولی و شیوه سنتی کشت و تغییرات آب و هوا اقتصاد کشاورزی منطقه را ضربه‌پذیر ساخته است. و کشاورز هنگام نشاء و کشت محصول اطمینان چندانی به پرمحصول بودن و فروش مناسب محصول کشاورزی خود ندارد. اما زمینهای توسعه کشاورزی با توجه به شرایط آب و هوایی و خاک مناسب استفاده از برنامه‌ریزیهای صحیح و برپایه توانهای منطقه وجود دارد.

پیشگفتار:

چندین دهه توجه به شهرها و صنعت حاصلی جز آشفته‌گی اقتصادی و اجتماعی در جامعه ایران به دنبال نداشته و حتی در عرصه جهانی نیز جایگاهی مشخص در امر توسعه برای کشور ما پدیدار نگشته است کما اینکه در دهه‌های اخیر نیز از یک راهبرد معینی در امر توسعه برخوردار نبوده‌ایم، ما نمی‌دانستیم که در این جامعه جهانی، در کجا قرار داریم و چه باید بشویم. بلکه بیشتر منتظر آن بودیم که چه می‌شود در این راستا طرحها و برنامه‌ریزی‌هایی انجام شده در کشور اکثراً در پیشگیری از بدتر شدن وضع بودند نه اصلاح امور و جهش در امر توسعه و این مهم در جامعه روستائی نمودی عینی‌تر می‌یافت.

✖ بعد از انقلاب ~~توسعه~~ توسعه در جامعه روستائی ما امری برنامه‌ریزی شده و بصورت مستقل بنوده و تابعی از برنامه‌های بخشی و نیازهای عمرانی در واحدهای منفرد روستائی است این امر بدین معنی است که چارچوب جامع و هدایت شده‌ای برای توسعه و عمران جامعه روستائی تدوین نشده است. عدم بررسیها و مطالعات منطبق بر واقعیتها و عدم وجود مدیریت مستقل در جامعه روستائی باعث بدتر شدن اوضاع اقتصادی روستاها و ترک جمعیت آنی روستاها شده.

در این راستا برای شناخت توأم با واقعیتها در جامعه روستائی دهستان مورد مطالعه در امر دست به بررسی اوضاع کنونی روستاها و تفاوت آن با پیش از انقلاب اسلامی با تأکید بر میزان درآمد و امر توزیع محصولات کشاورزی پرداخته‌ایم در این میان اصولی را به شرح زیر مد نظر قرار داده‌ایم.

۱- شناخت توانهای اقتصادی منطقه و تأکید بر فعالیتهای کشاورزی

۲- تأکید بر راههایی که منبع درآمد کشاورزی را بیشتر می‌سازد

۳- بررسی عملکرد دولت در بهبود عرضه محصولات کشاورزی به نفع روستائیان رساله

مزبور برای شناخت این واقعیتها و بررسی تحولات اقتصادی مشتمل بر پنج فصل است که در فصل اول به تبیین مسأله و شیوه تحقیق می‌پردازد. در فصل دوم به بیان ساختار طبیعی دهستان که یکی از پایه‌های برنامه‌های اقتصادی است می‌پردازد در فصل سوم ویژگیهای دموگرافی محدوده و تأثیر این ویژگی در اقتصاد و دهستان می‌پردازد در فصل چهارم ساختار اقتصادی - خدماتی محدوده را مورد بررسی قرار می‌دهد.

در فصل پنجم بعد از تجزیه و تحلیل یافته‌ها به ارائه یافته‌ها پرداخته و پیشنهادات لازم را ارائه می‌دهد اگر نبود یاری و راهنمایی اساتید گروه جغرافیا این رساله هرگز به این صورت تدوین نمی‌گردید که بر خود لازم می‌دانم پیش از همه از استاد محترم جناب آقای رحمانی که با راهنمایی‌های ارزنده خود چه در طول دوران تحصیلات و چه به عنوان استاد راهنمای این رساله بنده را مورد لطف خود قرار دادند و پیوسته مشوق بنده بودند. همچنین از استاد گرانقدر جناب آقای محمدتقی رضویان که بعنوان مشاور بنده مورد لطف ایشان قرار گرفتم و ادای دین می‌کنم به تمام استادان بزرگوار جغرافیا بخصوص گروه جغرافیایی دانشگاه شهید بهشتی و همچنین از آقای مهندس علیرضا قدرتی و آقای مهندس جبار حاجت‌زاده که سهمی در پختگی بنده داشتند و در پایان از همه کسانی که حلاوت تعلیم و تعلم را به مذاق من چشانند و سپاسگذاری مراتب ارادت خود را تقدیم می‌دارم.

هاجر احمدی

شهریور ۱۳۷۹

فصل اول

کلیاتی درباره شیوه تحقیق و مسأله مورد مطالعه

شناخت تحولات مناسب تولید به منظور کشف ساختار نامطلوب اقتصادی گذشته و اثرات آن بر بخشهای مختلف مانند کشاورزی، صنایع و خدمات از نظر تاریخی در مقاطع مختلف باید ارزیابی شود تا ساختار کم توسعه یافته اقتصاد ایران به منظور مشخص نمودن راهبردهای مطلوب، امکان پذیر گردد.^۱

که در این راستا شناخت روستاها و میزان جمعیت و اشکال فعالیت کانونهای روستائی و عواملی که باعث شده هر روز بیشتر از پیش روستاها ضعیف و ناتوانتر شده و جمعیت خود را از دست بدهند لازم می باشد.

جمعیت روستائی کشور با تغییر درصدی جمعیت مواجه است بطوری که در سال ۱۳۶۵ ۴۵/۲ درصد از کل جمعیت کشور را حدود ۲۲ میلیون نفر ما در ۶۵۳۴۹ آبادی دارای سکنه زندگی می کردند. در حالیکه این نسبت در سال ۱۳۷۵ برابر با ۳۸/۳۴ درصد (حدود ۲۳ میلیون نفر) بوده است که در ۶۸/۱۲۵ آبادی دارای سکنه بسر می بردند.^۲

واضح است که ما با تغییر و کاهش درصد جمعیت روستائی کشور مواجه هستیم نه با تعداد جمعیت و آبادیها. و این نکته را هم نباید فراموش کرد که فلسفه وجود در روستا، خصیصه و کارکرد تولیدی آن است بنابراین هر مکانی که دارای کارکرد تولیدی در بخش فعالیهای عمدتاً کشاورزی باشد به عنوان یک روستا قابل بررسی است و با ایجاد زیرساختارهای اقتصادی - اجتماعی و کالبدی که در واقع محورهای عمده تجهیزات میسر و روند توسعه پویایی جامعه روستائی است و در واقع پیش نیاز شروع فرآیند توسعه در اقتصاد روستائی و مجموعه ای از تسهیلات و تجهیزاتی است که اگر بطور مناسب و عادلانه اسقرار یابند، فعالیتهای اقتصادی تداوم خواهند داشت. بنابراین روستا و مسائل مربوط به آن برای ما مهم و اساسی باشد و برای شناخت و پیش بینی آینده روستا باید به بررسی روستا و نحوه تحولات اقتصادی در روستا و روند صعودی یا نزولی آن باید بپردازیم.

۱- خطیب . محمدعلی، اقتصاد ایران. ۱۳۷۴ ص ۶

۲- مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن. ۱۳۶۵-۱۳۷۵ صص ۲۷-۵۶

الف - طرح مسأله:

جوامع روستائی از دیرباز قادر به تولید مازاد بوده‌اند و مبادله به محیط پیرامون و بویژه شهرها نیز بر همین پایه شکل گرفته است. هرچند امر مبادله و ارتباطات بین جوامع ادامه داشته است لیکن حیات هرگز به صورت پذیره‌ای ایستا عمل نمی‌کند و هر روز به شکلی در می‌آید و از آنجا که کل مجموعه، پیوسته در حال تغییر و تحول است. اگر بعضی از سکونتگاههای روستائی نتوانند مناسب با تغییرات مورد نیاز دگرگون شوند به حاشیه اقتصادی و فرهنگی رانده می‌شوند. بخصوص روستاهائی که دارای اقتصاد کشاورزی صرفاً یک نوع محصول باشند که یا می‌توانند به مرور به استفاده از فن‌آوریهای روز و حمایتهای دولت تبدیل به یک قطب قوی کشاورزی شوند و یا همانطور که گفته شد با جایگزین شدن محصولات وارداتی از دور رقابت و عرصه اقتصادی کنار گذاشته شوند اقتصاد استان گیلان و تبع آن شهرستان صومعه‌سرا و دهستان مورد نظر به دلایل محیطی عمدتاً آب و هوا منابع آب و نوع خاک بر کشاورزی استوار بوده است. و صناعی نیز وجود دارد که وابسته به کشاورزی است مانند کارخانه‌های برنجکوبی، چای خشک‌کنی و ...

از ابتدای انقلاب اسلامی تا کنون شاهد تغییراتی در اقتصاد روستاها می‌باشیم. هم از نظر کشاورزی که کشت بعضی از محصولات دچار تحول شده به عنوان مثال سطح زیر کشت محصولات دیمی مانند توتون که قسمت عمده‌ای از زمینهای زراعی محدوده را دربر می‌گرفت امروزه درصد بسیار ناچیزی را به خود اختصاص داده و می‌توان گفت که منسوخ شده است و در عوض محصولات دیگری مانند برنج، صیفی‌جات و باغهای مختلف جای آنرا گرفته است.

از سوی دیگر صنایع دستی (گلیم بافی و قالی بافی) و دیگر صنایع کوچک و بزرگی که با برنامه‌ریزیهای تشکیلاتی زیربط دولتی تشکیل شده که بعضی موفق و بعضی ناموفق بوده است.

زمینهای بلااستفاده و جنگلهای جلگه‌ای وسیعی در محدوده زندگی خانوارها (بخصوص در روستای مهویزان جنگل مهویزان) بعد از انقلاب اسلامی به مالکیت خصوصی افراد درآمده و مرزبندی شده و به مرور این زمینها تبدیل به زمینهای زراعی برای کشت برنج و سایر محصولات شده است که باعث شده که منابع آب برای آبیاری که عمدتاً از آبهای سطحی تشکیل می‌شود جوابگوی نیاز آبی زمینهای زراعی محدوده نباشد. بطور کلی با افزایش تلاشهای مربوط به آموزش و ترویج در بخش کشاورزی اقتصادی در روستائی منطقه دچار تحول شده است و سعی شده تا از تکنولوژی بهره بیشتری گرفته شود.

بازارهای هفتگی که نمادی از شیوه‌های سنتی عرضه کالا در اقتصاد در روستائی بوده است نیز از تحولات تأثیر پذیرفته و شاید آنرا بتوان بهترین شاخص برای تحول در اقتصاد دهستان گوراب‌زرمیخ دانست که تداخلی در اقتصاد شهری و اقتصاد روستائی به نفع اقتصاد شهری مشاهده می‌گردد.

بنابراین با توجه به وضع اقتصادی موجود برای جلوگیری از رکود اقتصاد روستائی منطقه و مستولی شدن بر مشکلات عدیده کشاورزی منطقه باید الگویی جهت رشد و توسعه اقتصادی منطقه به منظور بهبود اوضاع اقتصادی روستائیان و رسیدگی به اوضاع کشاورزانی که یکی از محصولات استراتژیک جهانی را تولید می‌کنند راه‌حلهایی اندیشیده و اجرا شود.